

ԼԻԼԻԹ ՊԱՊԻԿՅԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԽՈՍԱԿՑԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ԼԵԶՎԱՈՃԱԿԱՆ
ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԵՂԱՄ ՍԱՐՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅՈՒՄ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v3i66.121

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հայ նորագույն գրականության մեջ Գ. Սարյանը ստեղծել է բանաստեղծական ինքնատիպ աշխարհ, թողել գրական հարուստ ժառանգություն: Այս առումով խիստ կարևորվում է նրա ստեղծագործության ուսումնասիրությունը: Սարյանի ստեղծագործություններում նկարագրվող յուրաքանչյուր երևույթի մեջ դրսևորվում են հեղինակի վերաբերմունքը, անմիջական ապրումը: Հայտնի է, որ գրողի բառապաշարի հանգամանալից ուսումնասիրությունը կարևոր է տվյալ հեղինակի երկերի լեզվի մասին պատկերացում կազմելու համար: Ուստի սույն հոդվածում անհրաժեշտ ենք համարում լեզվաոճական քննության ենթարկել Գեղամ Սարյանի չափածոյի բառապաշարը, տվյալ դեպքում՝ ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառերը, քանի որ դրանց համակողմանի քննությունը հնարավորություն է տալիս ստանալու հեղինակի լեզվի, գրողական վարպետության ամբողջական պատկերը: Գ. Սարյանի ստեղծագործության լեզուն աչքի է ընկնում հայերենի բառապաշարի ժողովրդախոսակցական, բարբառային շերտերի, դրանց քերականական և ոճական դրսևորումների հաջող կիրառությամբ ու ինքնատիպությամբ: Հեղինակի կողմից բառերի, հատկապես առանձին բառաշերտերի ընտրությունը հիմնականում պայմանավորված է ստեղծագործության բովանդակությամբ: Գրողի երկերի բառապաշարի ուսումնասիրությունը ենթադրում է նաև տարբեր բառաշերտերի արտահայտչական դերի և ոճական երանգավորման քննություն, իսկ ոճական երանգավորում, ինչպես գիտենք, կարող են ունենալ լեզվի

բառապաշարի ամենատարբեր շերտերը: Գ. Սարյանի երկերի լեզվական ատաղձը միագույն ու միատարր չէ: Նկատի ունենալով հեղինակի բանաստեղծական խոսքում յուրաքանչյուր բառային միավորի գործածության ոճական նպատակադրումը՝ կարող ենք ասել, որ Գեղամ Սարյանի չափածոյում առանձնանում են ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառաշերտերը:

Բանաստեղծի չափածոյի խոսքարվեստում ժողովրդախոսակցական բառաշերտը իր մատչելիությամբ և հասկանալիությամբ յուրահատուկ տեղ է գրավում տարածական սահմանափակություն ունեցող բարբառային բառերի համեմատությամբ՝ ունենալով ակնհայտ առավելություն:

Սարյանի երկերում **ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառերը** գործածվում են և՛ հեղինակի, և՛ հերոսների խոսքում: Այդ գործածությունները ոճականորեն ճիշտ են և արդարացված. նպաստում են գրողի խոսքի ժողովրդայնացմանը, ստեղծում առավել մտերմիկ և կենդանի միջավայր: Հեղինակը գործածում է ինչպես ժողովրդին ծանոթ, հայտնի, այնպես էլ իրենց գրական համարժեքը չունեցող խոսակցական, բարբառային բառեր, որոնք ոչ միայն շեշտում են կերպարների սոցիալական նկարագիրը, այլև երբեմն օգնում են բանատողերի հանգավորմանը:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Գեղամ Սարյան, բառապաշար, չափածո, ժողովրդախոսակցական բառեր, բարբառային բառեր, լեզվաոճական քննություն, հեղինակի խոսք, հերոսի խոսք, սրբեղծագործություն:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Խորհրդային շրջանի հայ գրականության մեջ Գեղամ Սարյանի ստեղծագործությունը գրավում է առանձնահատուկ տեղ: Գեղամ Սարյանի և նրա չափածոյի ընդհանուր նկարագիրը արտահայտված է մտերիմ ընկերոջ՝ Համո Սահյանի հետևյալ տողերում. «Քո երգի մեջ մեղմություն կա մի անհաս, // Մեղմության մեջ՝ անմարելի մի կրակ... // Դու ինձ համար եղել ես ու կմնաս // Բանաստեղծ ու մարդ լինելու օրինակ» (Սարյան Գ., 1971): Գեղամ Սարյանը (Գեղամ Բաղդասարյան, 1902-1976) ծնվել է Իրանի Թավրիզ քաղաքում: Նա

սովորել է տեղի թեմական կենտրոնական դպրոցում, եղել Հ. Աճառյանի աշակերտը: Անսահման էր հայրենիքի կարոտը, ոգեշունչ՝ նրա մշտական, պաշտամունքի հասնող սերը Հ. Թումանյանի, Պ. Դուրյանի, Վ. Տերյանի չափածոյի, ինչպես նաև պարսկական բանաստեղծության հանդեպ: Ինքնակենսագրական տողերից մեկում Սարյանը խոստովանում է. «Եթե Դուրյանն ու Տերյանն ինձ կաշառել էին իրենց խոր հուզականությամբ, իսկ Թումանյանն իր ժողովրդական ոգով, գեղեցիկ ոճով ու սրտամոտ զգացմունքներով, ապա պարսիկ պոետներն ինձ կախարդել էին իրենց խորությամբ, իմաստնությամբ ու գունագեղությամբ» **(Սարյան Գ., 1969)**: Սարյանը խորապես համոզված էր, որ միայն մայր հայրենիքի գրական շրջանակում կարող է լրջորեն զբաղվել գրական-ստեղծագործական աշխատանքով, միայն հայրենիքի գրական մթնոլորտը կարող է նպաստել իր գրական գործունեությանը: Եվ 1922թ. նա գալիս է Հայաստան:

Գ. Սարյանը Հայաստանի գրողների այն սերնդից է, որի գրական գործունեությունը սկսվել է Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելու ժամանակ: 1927-1928թթ. աշխատել է «Ավանգարդ», «Մաճկալ» (Երևան), 1928-1931 թթ.՝ «Բանվոր» (Լենինական) թերթերում, 1934-1935թթ.՝ «Խորհրդային գրականություն» ամսագրում, այնուհետև զբաղվել է բացառապես ստեղծագործական աշխատանքով:

Հայաստանում նա գրական ասպարեզ է մտնում այն ժամանակ, երբ գոյություն ուներ գրական խստապահանջ մի մթնոլորտ: Գեղամ Սարյանն իր գրական գործունեությունն սկսում է «Շիրակի հարսանիքը» պոեմով, որը լույս է տեսել 1925թ., իսկ 1930թ.՝ բանաստեղծությունների ժողովածուն՝ «Երկիր Խորհրդային»-ը: Այնուհետև հրատարակվել են Սարյանի քնարական երգերի, բալլադների, պոեմների ժողովածուները՝ «Երկաթե ոտնաձայներ», «Միջօրե», «Գյուլնարա», «Բալլադներ», «Քրիզանթեմ», «Մտերիմ էջեր»: Սարյանը «Թերթելով կյանքիս էջերը» ինքնակենսագրական հուշերում գրում է. «Եվ եթե ինձ հարցնեն, թե ինչ բովանդակություն ունեն իմ ստեղծագործությունները, ես կպատասխանեմ, որ նրանց մի մասը հանդիսանում է իմ կենսագրությունը, միա-

հյուսված իմ ծննդավայր Իրանի կենսագրության հետ, իսկ մյուս մասը՝ դարձյալ իմ կենսագրությունը՝ միահյուսված իմ հայրենիքի կենսագրության հետ» (Սարյան Գ., 1969): Գեղամ Սարյանը միայն բանաստեղծությունների և պոեմների հեղինակ չէ. նա գրել է նաև պատմվածքներ, դրամաներ, վիպակներ: Նրա ավանդը նշանակալից է նաև թարգմանական գրականության մեջ: Նա ինքնուրույն ստեղծագործությանը զուգահեռ շարունակ թարգմանություններ է կատարել աշխարհի լավագույն բանաստեղծներից՝ Գյոթեից, Պուշկինից, Լերմոնտովից, Հայնեից, Սաադիից, Բայրոնից: Հեղինակի բանաստեղծություններով ստեղծվել են շատ երգեր, որոնց երաժշտությունը գրել է նշանավոր երգահան Աշոտ Սարյանը: Այսպես՝ 1945 թ. «Սովետական Հայաստան» վավերագրական կինոնկարի համար է գրվել «Մարտիկի երգը», որը հայտնի է նաև «Կարոտ» անվանումով:

Այս աշխատանքի համար փաստական նյութ ենք ընտրել Սարյանի գրեթե ողջ բանաստեղծական ժառանգությունը, քանի որ բանաստեղծի բառապաշարի լեզվաոճական իրողությունները ակնհայտ են դառնում հատկապես ստեղծագործական ամբողջականության մեջ: Հարկ ենք համարել քննել «Հրաշալի սերունդ» չափածո վեպը (Սարյան Գ., 1950): Հոգվածում փորձել ենք հնարավորինս տարանջատել հեղինակի և հերոսների խոսքերը՝ առանձնացնելով և ընդգծելով դրանց բաղադրատարրերի կիրառական յուրահատկությունները:

ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այն պայմանավորված է ուսումնասիրվող նյութի խնդիրներով և նպատակով: Գ. Սարյանի չափածոն քննելիս կիրառել ենք նկարագրական, վերլուծական, տարաժամանակյա և համաժամանակյա մեթոդները՝ անհրաժեշտության դեպքում դրանք համադրելով:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Ժողովրդախոսակցական բառաշերտը անսպառ հնարավորություններ է ստեղծել հայ գրողներից շատերի համար: Ժողովրդախոսակցական բառերի նպատակահարմար և տեղին գործածությունը կախված է գրողի շնորհից ու

հմտությունից: Գ. Սևակը այն կարծիքին է, որ «Ժողովրդայնություն տվողը բառերը չեն, այլ հարազատ, ժողովրդային լեզվամտածողությունը, պարզ, ոչ շինծու լեզուն, որ տրվում է հարազատ ժողովրդի կենդանի խոսքի ուշադիր դիտումով և հմուտ օգտագործմամբ» (Սևակ Գ., 1948): Անդրադառնալով գրական լեզվի հարցերին՝ լեզվաբան Վ. Առաքելյանը գրում է. «Բավական է գրական լեզուն պարսպվի ժողովրդից, կտրվի նրա կենդանի, առողջ ու հյութեղ խոսքի միջավայրից, կդատապարտվի մահվան» (Առաքելյան Վ., 1954): Նշենք, որ ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառաշերտերի միջև երբեմն դժվար է սահմանազատում կատարել: Դրանց առանձնացումը դժվարանում է նաև նրանով, որ բարբառային շերտի որոշ բառեր աստիճանաբար անցնում են ժողովրդախոսակցական լեզվին, այստեղից էլ՝ գրական: Սարյանի ստեղծագործություններում հանդիպող ժողովրդախոսակցական մի շարք բառերի վերաբերյալ տարբեր բառարանագիրների կարծիքները, նշումները չեն համընկնում: Օրինակ՝ **շվաք** (Սարյան Գ., 1969) բառը Ստ. Մալխասյանցը չի ընդգրկում իր բառարանում (Մալխասեանց Ս., 1944, 1945), «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում» ունի «բարբառային» նշումը (ԺՀԼԲԲ, 1980), իսկ Էդ. Աղայանը համարում է ժողովրդական (Աղայան Է., 1976): **Չոքել** (Սարյան Գ., 1969) բառը Ստ. Մալխասյանցի բառարանում նշում չունի, ըստ ԺՀԼԲԲ-ի՝ խոսակցական է (հատոր 4, էջ 142), ըստ Էդ. Աղայանի բառարանի՝ «գավառական» (ԺՀԼԲԲ, 1974): Այսպիսի բառերի շարքը կարելի է անվերջ շարունակել: Այնուամենայնիվ, եթե ոչ ճշգրտորեն, ապա մոտավոր սահմաններում կարելի է առանձնացնել ժողովրդախոսակցական այն բառերը, որոնք հանդիպում են Սարյանի չափաձոյում (առաջնորդվել ենք Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարան»-ով և ժողովրդախոսակցական բառաշերտի մեջ առանձնացրել ենք այն բառերը, որոնց դիմաց եղել է **ժողովրդական (ժդ.)** նշումը): Ժողովրդախոսակցական բառերը գործածվում են հեղինակի խոսքում ոճական տարբեր նպատակներով: Այսպես՝ որպես **զոռով** բառի գրական տարբերակ՝ ԱՀԲԲ-ն առաջարկում է «բռնությամբ,

հարկադրաբար» բառերը (**Աղայան Է., 1976**): Սարյանը «Արցունք և ծաղկունք» բալլադի (այս երկի համար հիմք է ծառայել ժողովրդական հեքիաթը) հատվածներից մեկում գործածել է նշված բառի ժողովրդական ձևը, որը լիովին արդարացվում է: Արքայի խորամանկ խորհրդականը ցանկանում է աղջկան ամեն գնով ամուսնացնել արքայազնի հետ: Նա այդ նպատակին հասնելու համար դիմում է տարբեր խարդավանքների. «Հայրը ուզում էր դստերն անպատճառ // Արքայի որդու կին դարձնել **գողով**» (**Սարյան Գ., 1969**): Կամ՝ «Պահակը» պոեմի հատվածներից մեկում հեղինակը հատուկ նպատակադրումով գործածում է **փափախ** բառը: Այս պոեմի հերոսը Հովի. Թումանյանի «Երկաթուղին» հայտնի պատմվածքի որսկան Օսեփն է: Նա համոզված էր, որ երկաթուղին ավելի ծանր հոգսեր է բերելու գյուղացուն: Այդ ժամանակներից տարիներ են անցել: Խորհրդային իրավակարգում նահապետական այդ գյուղացին վերափոխվել է, բայց նույնն է մնացել նրա արտաքինը. «Տեսա լոռեցի որսկան Օսեփին, // ...Այն հնամենի **փափախն** էր գլխին...» (**Սարյան Գ., 1969**): Ակնհայտ է, որ այս բառի գրական տարբերակով (մորթե գլխարկ) չէր ստեղծվի հերոսի այդքան բնական նկարագիրը: Սարյանը «Կարոտ» երկում գործածում է **շվաք** ժողովրդական բառը, որը տվյալ ստեղծագործությունում միայն **ստվեր** իմաստը չունի: Այսպես՝ հեղինակը մտքով սլացել է տուն, տեսել է մորը, այն ամենը, ինչը հարազատ է իր հոգուն. «Եվ հոգնած ու նկուն // Երբ իջներ իրիկուն, // Մի ծառի **շվաքում** // Աչքերիս իջներ քուն...» (**Սարյան Գ., 1969**): Նշված բառը այստեղ իր իմաստով թերևս ինչ-ինչ առնչություններ ունի **շվաքի տակ** դարձվածքի իմաստի հետ (մեկի հոգածության, հովանավորության տակ գտնվել կամ ապահով տեղում գտնվել): Այս առումով, իհարկե, **շվաք** խոսակցական բառի գործածությունը առավել նպատակահարմար է:

Հեղինակի խոսքում կան նաև խոսակցական բառերի անհարկի կիրառություններ, որոնք ոճական որևէ նպատակ չունեն: Օրինակ՝ «Հրաշալի սերունդ» պոեմում բանաստեղծը նկարագրում է գյուղի առօրյան. «Մի կին պարանն էր լվացքի // Ծածկում գույնգույն շորերով. // Մի տեղ փոստի դռան

կանգնած // Թերթի էին սպասում, // Պիոներներն ալ փողկապ կապած // Պարապմունքի վռագում» (Սարյան Գ., 1950): Իհարկե, այս խոսքաշարում տեղին կլինեն գործածել համապատասխան գրական համարժեքը՝ **շտապում** էին:

Գեղամ Սարյանը ժողովրդախոսակցական բառերը գործածում է իր **հերոսներին անհատականացնելու** նպատակով: Օրինակ՝ «Սայաթ – Նովա» բալլադի դրվագներից մեկում համանուն հերոսը աղոթում է. «Իմ մեղքին ներում մի՛ տա, պատի՛ժ տուր, ինչ կամենա... // Մի **խնդիրք** ունեմ քեզնից, **մեն** մի բան կուզենայի... // Որ բարի, բարի լինի պսակը իմ Աննայի...» (Սարյան Գ., 1969): Ընդգծված ժողովրդախոսակցական բառերը հերոսի խոսքին հաղորդում են ժողովրդական որոշ նրբերանգներ:

Սարյանի չափածոյում հաճախադեպ են **այ>է** հնչյունափոխության դեպքերը. «**Էս** աշխարհով անցնող առուն» (Սարյան Գ., 1969), «Կանցնեն բարով, կանցնեն չարով // Նրանք **էս** նույն ճանապարհով...» (Սարյան Գ., 1969), «Ահա համբույր, գնա, քամի, // Տուր սիրածին **էն** ջահել» (Սարյան Գ., 1969), «Լսել է՝ որ **էսօր** կամ էգուց // Ջրանցքը կբացվի շառաչով» (Սարյան Գ., 1969), «Սիտըս **էրվում էր** ձենից» (Սարյան Գ., 1950): Կան նաև ձայնավորների սղման օրինակներ. « Ու քրտինքը **ճակտին** // **Հարսնիք** անում փութով ...» (Սարյան Գ., 1969):

Հայտնի է, որ **բարբառային բառերը** պատկանում են բառապաշարի ոչ գործուն շերտին: Գեղարվեստական գրականության մեջ խոսքը ոճավորելու նպատակով գրողները հաճախ են դիմում բարբառային բառերի օգնությանը: Եթե հեղինակները ժողովրդախոսակցական բառերը համեմատաբար ազատ են գործածում գեղարվեստական խոսքում, ապա բարբառային բառաշերտին պետք է դիմել միայն ոճականորեն հստակ պատճառաբանվածությամբ, քանի որ, ինչպես գիտենք, բարբառային բառերն ունեն տարածական սահմանափակումներ: Ավելացնենք նաև, որ բարբառային բառերի տեղին գործածությունները կարող են լուծել ոճական տարբեր խնդիրներ (ստեղծում են միջավայրի երանգավորում, անհատականացնում են հերոսների խոսքը և այլն):

Գեղամ Սարյանը բարբառային բառերը երբեմն գործածում է, եթե տվյալ բառի համարժեքը չկա գրական լեզվում: Այդպիսի դեպքերում արդյունավետ է գործածել բարբառային բառը. այն օգնում է խուսափելու ընդարձակ բացատրությունից: Այսպես՝ «**Հրաշալի սերունդ**» պոեմի հատվածներից մեկում հեղինակը գործածել է բարբառային **հախռել** բառը. «Այնտեղ կալսիչն է անընդհատ // **Հախռում** խուրձերն ու հևում, // Ծեծում, կիտում էր ոսկեհատ // Ցորենի շեղջն արևում» (Սարյան Գ., 1950): Գրական լեզվում նշված բառի համարժեքը չկա: Հայոց լեզվի բարբառային բառարանում բացատրվում է. «Բերանով ազահորեն կծել, ամբողջ բերանով խածնել» (ՀԼԲԲ, 2004): Այլ խոսքաշարում բանաստեղծը գործածում է **թունգի** բարբառային բառը. «Մերթ մտնում էր մի դուքան, մի **թունգի** գինով հարբում, // Մերթ ուզում էր իր երգով ողջ աշխարհը հմայի» (Սարյան Գ., 1969): ՀԼԲԲ-ում նշված բառն ունի հետևյալ բացատրությունը. «Երկար վզով, նեղ բերանով աման, որը համարվում է գինու՝ օղու՝ քացախի չափ. հավասար է չորս լիտրի» (ՀԼԲԲ, 2002): Այս դեպքում բարբառային բառը նպաստում է խոսքի սեղմությանը, օգնում է հեղինակին խուսափել երկար նկարագրությունից:

Հեղինակի և կերպարների խոսքում բարբառային բառերը ունեն ոճական տարբեր գործառույթներ: Նախ անդրադառնանք կերպարների խոսքում դրանց գործառնության յուրահատկությանը: Սարյանը կերպարի խոսքն անհատականացնելիս անպայման հաշվի է առնում նաև նրա ծագումը և օգտվում է համապատասխան բարբառային տարրերից: Օրինակ՝ Սայաթ-Նովայի կերպարը կերտում է Թիֆլիսի բարբառին հատուկ բառերով, որոնց մի մասը այդ բարբառին անցել է վրացերենից: Գրողը այդ բառերը գործածում է ժողովրդական մտածողությանը, նրա ոգուն հարազատ մնալու նպատակադրումով:

Այսպես՝ նշված պոեմի դրվագներից մեկում համանուն հերոսը խոսում է ինքն իր հետ. «-Տեսար, չէ՞, Սայաթ-Նովա, աշխարհի **զոռն** (ուժ, զորություն (բարբառային բառերի բացատրությունները տրվում են ըստ ՀԼԲԲ-ի)) **ու ջափան** (նեղություն, չարչարանք) ... // Սիրո սուրբ օրենքների **դավթարը** (տետր, գիրք)

սիրտն է մարդու... (Սարյան Գ., 1969): Կամ՝ Սայաթ-Նովան կանգնում է տիրամոր պատկերի առաջ և աղոթում. - Աշխարհքին **ռահմ** (գութ, խիղճ) ես անում, ինձ ընչի՞ թողիր անճար (Սարյան Գ., 1969): «**Հրաշալի սերունդ**» պոեմի հերոս Պապ Նահապետը վիճում է որդու հետ: Շտապ հավաքվում են հարևանները, հարազատները, անցորդները՝ վեճին ականատես լինելու համար: Պատշգամբ է դուրս գալիս Նահապետը և զայրացած ասում. «-**Հայդա՛**... ինչ եք ականջ դնում // Ի՞նչ եք կանգնել **թամաշի** // Չեն էլ թողնում մարդ իր **տնում** // Իր ցավերովը խաշվի» (Սարյան Գ., 1950): Ընտրված բարբառային բառերը, ինչպես նաև խոսակցական ոճին բնորոշ դարձվածքները օգնում են կերպավորելու գյուղական միջավայրին հարազատ մարդուն: Օրինակներից երևում է, որ բարբառային բառերը լուծում են ոճական որոշակի խնդիրներ. հերոսի խոսքը դարձնում են համոզիչ, արտահայտիչ, նպաստում են համապատասխան միջավայրի ստեղծմանը, ընդհանուր առմամբ տեղին և պատճառաբանված գործածություններ են:

Հեղինակի խոսքում այս բառաշերտը փոքր-ինչ այլ գործառույթ ունի. բարբառային բառերը նպաստում են նախ և առաջ գյուղական միջավայրի գեղարվեստական նկարագրությանը: Այսպես՝ «**Հրաշալի սերունդ**» պոեմում գրողը պատկերում է Սարատափ գյուղի դպրոցի առօրյան, եռուզեռը: «Դպրոցի մեծ սենյակում // Աշակերտներն ամեն օր // Բերում էին ու կուտակում // Հին ճախարակ, **չութ...**» (Սարյան Գ., 1950): **Չութ** բարբառային բառն ունի իր գրական համարժեքը՝ **արոր** (ՀԼԲԲ, 2007): Սակայն թերևս գյուղական միջավայրի արտացոլման համար հեղինակը նախընտրում է գործածել բարբառային տարբերակը:

Հայրենական պատերազմի տարիներին Գեղամ Սարյանը գրել է մի շարք բալլադներ: Դրանցից է «Պրոխոր Իվանով»-ը: Այդ երկի հատվածներից մեկում հեղինակը այսպես է նկարագրում անձնագրի հրամանատարին. «Գլխին մի թեք, **չալ** փափախ // Թուխ բեղերը կախ՝ շրթունքին ...» (Սարյան Գ., 1969): **Չալ** բառի գրական համարժեքն է **խատուտիկ**-ը (ՀԼԲԲ-ում այս բառը բացատրվում է.

«Վրան կետեր՝ գծեր ունեցող, խատուափկ» (**ՀԼԲԲ, 2007**)): Ակնհայտ է, որ գրական տարբերակը միշտ չէ, որ կարող է հավասարաթեք փոխարինել բարբառային բառին: **Չալ** բառի գործածությունը այսպիսի խոսքաշարում թերևս տեղին է և արդարացված:

Հեղինակի խոսքում բարբառային բառերի գործածությունը օգնում է լուծելու կառուցվածքային խնդիրներ. բանաստեղծը միշտ ձգտում է բանատողերը հանգավորել և պահել տաղաչափական կանոնները: Սրանով պայմանավորված՝ երբեմն անհարկի գործածում է բարբառային բառեր (բառաձևեր), որոնք ընդհանուր առմամբ թուլացնում են ասելիքը: Երբեմն ուղղակի ստեղծվում են թույլ նկարագրություններ: «Հրաշալի սերունդ» պոեմում կան այդպիսի օրինակներ, ինչպես՝

Վերջին դաշտին է **մոտենում**

Ելնում է ձին ձորն ի վեր,

Կարծես իրար են **ձայնձնում**

Հազարավոր ծղրիդներ:

Սակայն գիտեմ ես համոզված,

Շիտակ ամեն մի **հոգի**,

Ազնիվ գործի համար ասված

Ջերմ խոսքի դեմ **կչոքի**

(Սարյան Գ., 1950):

Հայտնի է, որ հանգը նաև իմաստային զգալի դեր է խաղում: Բանաստեղծները ձգտում են տողերի վերջում դնել առավել կարևոր բառերը, որոնք կրկնվող հնչյունների շնորհիվ ավելի մեծ ուշադրություն են գրավում: Բայց մյուս կողմից էլ արհեստականորեն ստեղծված հանգից էականորեն տուժում է բովանդակությունը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Սարյանի չափաժողում ժողովրդախոսակցական և բարբառային բառերի բազմաթիվ գործածությունները պայմանավորված են երկի բովանդակությամբ, հեղինակի լեզվամտածողությամբ: Այս բառաշերտերը նպաստում են ինչպես հերոսների նկարագրությանը, այնպես էլ և՛ հերոսների, և՛ հեղինակի խոսքի ոճավորմանը: Ընդհանուր առմամբ դրանք տեղին և պատճառաբանված գործածություններ են:

Հայրենական պատերազմից առաջ և դրանից հետո գրված երկերի (հիմնականում բալլադների («Բալլադ սիրո և հերոսության մասին», «Մայրը», «Բարդիների պուրակում», «Հետախույզը» և այլն)) լեզվաոճական առանձնահատկությունների համեմատական քննությունը ցույց է տալիս, որ պատերազմից հետո գրված գործերի լեզուն ավելի մշակված է, և **բարբառային բառերի անհարկի գործածությունները** էական որակ չեն կազմում: Բարբառային բառերի հաջող գործածությունները երբեմն նպաստում են խոսքի սեղմությանը:

Համառոտագրություններ

ԱՀԲԲ - Արդի հայերենի բացատրական բառարան (Է. Աղայան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1976):

ԺՀԼԲԲ - Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան (Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.)

ՀԼԲԲ - Հայոց լեզվի բարբառային բառարան (Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.)

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Աղայան Է. (1976)**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, 2 հատորով, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
2. **Առաքելյան Վ. (1954)**, Ավ. Իսահակյանի պոեզիայի բառապաշարի ոճաբանական առանձնահատկությունները, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
3. **ԺՀԼԲԲ (1969) (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան)**, հ.1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
4. **ԺՀԼԲԲ (1972) (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան)**, հ.2, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
5. **ԺՀԼԲԲ (1974) (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան)**, հ. 3, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
6. **ԺՀԼԲԲ (1980) (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան)**, հ. 4 , Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
7. **ՀԼԲԲ (2002) (Հայոց լեզվի բարբառային բառարան)**, հ. Բ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.:
8. **ՀԼԲԲ (2004) (Հայոց լեզվի բարբառային բառարան)**, հ. Գ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.:
9. **ՀԼԲԲ 2007) (Հայոց լեզվի բարբառային բառարան)**, հ. Դ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.:
10. **Մալխասեանց Ս. (1944)**, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 1, հ. 2, հ. 3, Երևան, ՀՍՍՌ հրատ.:
11. **Մալխասեանց Ս. (1945)**, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 4, Երևան, ՀՍՍՌ հրատ.:
12. **Սարյան Գ. (1969)**, Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 1, հ. 2, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
13. **Սարյան Գ. (1970)**, Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 3, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:

14. **Սարյան Գ. (1971)**, Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 4, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
15. **Սարյան Գ. (1972)**, Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 5, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
16. **Սարյան Գ. (1950)**, Հրաշալի սերունդ, Երևան, Հայպետհրատ.:
17. **Սևակ Գ. (1948)**, Ժամանակակից հայերենի համառոտ պատմություն, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:

REFERENCES

1. **Aghayan E. (1976)**, Ardi hayereni bacatrakan bar'aran /Modern Armenian Explanatory Dictionary/, in 2 vols, Yerevan, «Armenia» Publishing House.
2. **Arakelyan V. (1954)**, Av. Isahakyani poeziayi bar'apashari otwabanakan ar'and'nahatkowt'yownnery' /Stylistic features of the vocabulary of Avetik Isahakyan's poetry/, Yerevan, USSR State Publishing House..
3. **JHLBB (1969)**, **Jhamanakakic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran** /Explanatory dictionary of the modern Armenian language/, v. 1, Yerevan, USSR GA ed..
4. **JHLBB (1972)**, **Jhamanakakic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran** /Explanatory dictionary of the modern Armenian language/, v. 2, Yerevan, USSR GA ed..
5. **JHLBB (1974)**, **Jhamanakakic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran** /Explanatory dictionary of the modern Armenian language/, v. 3, Yerevan, USSR GA ed..
6. **JHLBB (1980)**, **Jhamanakakic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran** /Explanatory dictionary of the modern Armenian language/, v. 4, Yerevan, USSR GA ed..
7. **HLBB (2002)**, **Hayoc lezvi barbar'ayin bar'aran** /A dialect dictionary of the Armenian language/, v. B, Yerevan, RA NAS "Science" publishing house.
8. **HLBB (2004)**, **Hayoc lezvi barbar'ayin bar'aran** /A dialect dictionary of the Armenian language/, v. G, Yerevan, RA NAS "Science" publishing house.
9. **HLBB (2007)**, **Hayoc lezvi barbar'ayin bar'aran** /A dialect dictionary of the Armenian language/ v. D, Yerevan, RA NAS "Science" publishing house.

10. **Malkhaseants S. (1944), Hayere'n bacatrankan bar'aran** /Armenian explanatory dictionary/, v. 1, v. 2, v. 3, Yerevan, USSR Pethrat.
11. **Malkhaseants S. (1945), Hayere'n bacatrankan bar'aran** /Armenian explanatory dictionary/, v. 4, Yerevan, USSR Pethrat.
12. **Saryan G. (1969), Erkeri jhoghovac'ow 5 hatorov** /A Selection of Works in 5 volumes/, v. 1, v. 2, Yerevan, "Hayastan" Publishing House.
13. **Saryan G. (1970), Erkeri jhoghovac'ow 5 hatorov** /A Selection of Works in 5 volumes/, v. 3, Erkeri jhoghovac'ow 5 hatorov /A Selection of Works in 5 volumes/, Yerevan, "Hayastan" Publishing House.
14. **Saryan G. (1971), Erkeri jhoghovac'ow 5 hatorov** /A Selection of Works in 5 volumes/, v. 4, Yerevan, "Hayastan" Publishing House.
15. **Saryan G. (1972), Erkeri jhoghovac'ow 5 hatorov** /A Selection of Works in 5 volumes/, v. 5, Yerevan, "Hayastan" Publishing House.
16. **Saryan G. (1950), Hrashali serownd** /A wonderful generation/, Yerevan, "Haypethrat".
17. **Sevak G. (1948), Jhamanakakic hayereni hamar'ot patmowt'yown** /A brief history of modern Armenian/, Yerevan, USSR Academy of Sciences ed.

Лилит Папикян

Лингвостилистические особенности просторечий и диалектизмов

в поэзии Гегам Сарьяна

Заключение

***Ключевые слова и выражения:** Гегам Сарьян, лексика, поэзия, просторечия, разговорная лексика, диалектизмы, лингвостилистический анализ, речь автора, речь героя, произведение.*

В новейшей армянской литературе Гегам Сарьян создал своеобразный поэтический мир, оставил богатое литературное наследие. В связи с этим изучение его творчества имеет первостепенное значение. Известно, что

тщательное изучение словаря писателя играет важную роль в составлении полного представления о языке произведений автора.

Поэтому в данной статье мы проводим лексикостилистический анализ стихов Гегама Сарьяна, останавливаясь на рассмотрении просторечных слов и диалектизмов, поскольку их всестороннее изучение дает возможность получить полное представление о языке произведения автора и его писательском мастерстве.

Язык произведений Г. Сарьяна отличается самобытностью и успешным слиянием элементов просторечной и диалектной лексики армянского языка, и их стилистическими проявлениями. Выбор слов, в частности отдельных словосочетаний, в основном обусловлен содержанием произведения автора.

Изучение лексики произведений писателя также включает изучение выразительной роли и стилистической окраски различных лексических слоев, а стилистическую окраску, как мы знаем, могут иметь самые разные слои лексического состава языка.

Языковой материал произведений Г. Сарьяна неоднороден. Учитывая стилистическую направленность использования каждой словарной единицы в поэтической речи автора, мы можем отметить, что в стихах Гегама Сарьяна выделяются просторечия и диалектная лексика. В поэтическом творчестве поэта просторечия занимают особое место по своей доступности и имеют очевидное преимущество по сравнению с диалектизмами, имеющими определенные ограничения. В произведениях Сарьяна просторечия и диалектизмы используются как в речи автора, так и в речи героев. Это использование стилистически правильно и оправданно: их применение способствует демократизации речи писателя, создает более душевную и живую атмосферу. Автор использует как слова, знакомые читателю, так и слова, не имеющие литературного эквивалента, которые не только подчеркивают социальный облик персонажей, но и иногда помогают найти рифму.

Lilit Papikyan

**Linguistic applications of folk – colloquial and dialectic words in
Gegham Saryan poetry**

Conclusion

Key words and expressions: *Gegham Saryan, vocabulary, poetry, folk-colloquial words, dialectic words, linguo-stylistic analysis, author's speech, hero's speech, work.*

In modern Armenian literature, Gegham Saryan created an original poetic world and left a rich literary heritage. In this regard the study of his work is of great importance. It is well known that a thorough study of the writer's vocabulary is important for understanding the language of the author's works. Therefore, in this article, we consider it necessary to subject the vocabulary of Gegham Saryan's poetry to a linguo-stylistic analysis, in this case, the folk-colloquial and dialect words, because their comprehensive examination gives the opportunity to get a complete picture of the author's language and writing skills. The language of G. Saryan's work is distinguished by its originality and the successful use of the folk-colloquial, dialectal layers of the Armenian vocabulary and their stylistic manifestations. The author's choice of words, especially the selection of individual phrases, is mainly determined by the content of the work.

The author's choice of words, especially the selection of individual word groups, is mainly determined by the content of the work. The study of the vocabulary of the writer's works also implies the analysis of the expressive role and stylistic coloring of different word groups, and stylistic coloring, as we know, can have the most diverse groups of the vocabulary of the language. The linguistic structure of G. Saryan's works is not monochromatic and homogeneous. Taking into consideration the stylistic purpose of the use of each lexical unit in the author's poetry speech, we can say that Gegham Saryan's poetry features folk – colloquial and dialect word groups.

Due to its accessibility and comprehensibility, the folk-colloquial vocabulary of the

In the speech art of Saryan's poetry, the folk-colloquial vocabulary has its unique place due to its accessibility and comprehensibility and has obvious predominance over the dialect words that have spartial limitations. In Saryan's works, folk -colloquial and dialect words are used both in the speech of the author and the characters. These usages are stylistically correct and justified: they contribute to the popularization of the writer's speech, create a more intimate and lively environment. The author uses both colloquial and dialectal words that are known to the people and do not have their literary equivalent, which not only emphasize the social profile of the characters, but also sometimes help rhyme the poetry.

Լիլիթ Պապիկյան - Երևանի պետական համալսարանի հայոց լեզվի ամբիոնի ասիստենտ, բան. գիտ. թեկն.: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, խոսքային էթիկետ և հաղորդակցման հմտություններ, ոճագիտություն: Հեղինակ է շուրջ հինգ հոդվածի: Papikyanl@mail.ru

Лилит Папикян – Доцент кафедры армянского языка Ереванского государственного университета, кандидат филологических наук. Научные интересы: армянский язык и культура речи, речевой этикет и коммуникативные навыки, стилистика. Автор пяти статей. Papikyanl@mail.ru

Lilit Papikyan - Assistant Professor at the Department of the Armenian Language at Yerevan State University, Candidate of Philological Sciences. Scientific interests: the Armenian language and speech culture, speech etiquette and communication skills, esthetics. Ms. Papikyan has authored five scientific articles. Papikyanl@mail.ru

Խմբագրություն է ուղարկվել 04.10.2024թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 14.10.2024թ.

Հրապարակման է ներկայացվել 21.03.2025թ.